

แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมไทย
GUIDELINES FOR DEVELOPING TEMPLES INTO SOURCES
OF LEARNING ABOUT THAI CULTURE

^[1]พระปลัดเกื้อกูล สุภานนท์ Phrapalad Kuakool Suphanantho

^[2]ลิน งามประโคน Sin Ngamprakhon ^[3]พระสุรชัย สุรชัย PhraSurachai Surachayo

^[1] ^[2] ^[3]มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author E-mail: sin.ngam2501@hotmail.co.th

Article Received: December 06, 2024. Revised: December 28, 2024. Accepted: December 29, 2024.

บทคัดย่อ

บทความนี้เสนอแนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้วัฒนธรรมไทยที่ครอบคลุมหลากหลายมิติ ทั้งวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น สถาปัตยกรรม เครื่องใช้ และศิลปกรรม ตลอดจนวัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา พิธีกรรม และคติความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคติธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทย การศึกษาค้นคว้าพบว่า วัดมีศักยภาพในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดนิทรรศการ การบรรยาย และการอบรม เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ โดยบทความนี้เน้นย้ำถึงบทบาทสำคัญของวัดในฐานะแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมไทย โดยชี้ให้เห็นว่าวัดไม่ได้เป็นเพียงสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งรวมขององค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่หลากหลายมิติ ทั้งในเชิงวัตถุและนามธรรม ได้แก่ 1) วัฒนธรรมในเชิงวัตถุที่พบในวัด (1) สถาปัตยกรรม วัด อุโบสถ (2) ศิลปะพระพุทธรูป โรงเรียน (3) วัตถุประจำวัน เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ (4) ผลงานศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และ 2) วัฒนธรรมในเชิงนามธรรมที่สืบทอดผ่านวัด (1) ภาษาและสัญลักษณ์ ภาษาที่ใช้ในพิธีกรรม สัญลักษณ์ทางศาสนา (2) พิธีกรรม พิธีแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ศพ ซึ่งมีผูกโยงกับความเชื่อทางศาสนา (3) ค่านิยมและความเชื่อ ความเชื่อเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ค่านิยมในการดำเนินชีวิต (4) ทศนคติ การยอมรับสิ่งที่ถูกผิด มาตรฐานในการตัดสินใจ

แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม 1) มีพระสงฆ์หรือวิทยากรที่มีความรู้ คอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ 2) ตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับชุมชน สังคม และประเทศชาติ 3) บูรณาการองค์ความรู้ ทั้งทางวัตถุ จิตใจ ความเชื่อ และคติธรรม 4) ส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ จัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เช่น การสอนภาษาบาลี สอนทำอาหารพื้นเมือง หรือจัดนิทรรศการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สรุปได้ว่า วัดเป็นมากกว่าสถานที่ทางศาสนา แต่ยังเป็นคลังความรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญ การส่งเสริมให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ จะช่วยสืบทอดวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่สืบไป และทำให้คนในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมของตนเองมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การพัฒนาวัด, แหล่งเรียนรู้, วัฒนธรรมไทย

ABSTRACT

This article proposes a guideline for developing temples into centers for learning Thai culture that covers various dimensions, including tangible culture such as architecture, utensils and art, as well as intangible culture such as language, rituals and beliefs, especially Buddhist morality, which is an important foundation of Thai society. The study found that temples had the potential to effectively transmit cultural knowledge to people in the community through various activities such as organizing exhibitions, lectures, and trainings to promote understanding and appreciation of the national cultural heritage. This article emphasized the important role of temples as sources of learning Thai culture, pointing out that temples were not only places for religious ceremonies, but also sources of cultural knowledge in various dimensions, both material and intangible, including 1) material culture found in temples (1) architecture, temples and chapels (2) art, Buddha images, schools (3) daily objects, clothing, utensils (4) artworks, paintings, sculptures and 2) intangible culture passed down through temples (1) language and symbols, language used in rituals, religious symbols (2) rituals, weddings, housewarmings and funerals, which were often linked to religious beliefs (3) values and beliefs, beliefs that doing good would bring good and doing evil would bring evil, values in life (4) attitude, acceptance of right and wrong, decision-making standards.

Guidelines for developing temples as cultural learning centers 1) Having monks or knowledgeable lecturers who provide advice on culture and history. 2) Being aware of cultural values at the community, society, and national levels. 3) Integrating knowledge in terms of material, spiritual, belief, and moral principles. 4) Promoting temples as learning centers, organize cultural activities such as teaching Pali, cooking local food, or organizing exhibitions on local history.

In conclusion, temples are more than religious places, but are also important cultural knowledge repositories. Promoting temples as learning centers will help preserve Thai culture and make people in the community more knowledgeable and understand their own culture.

Keywords: Temple Development, Learning Resources, Thai Culture

บทนำ

การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันเป็นเรื่องที่สำคัญมากเพราะเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่สามารถดึงคนเข้าวัดและจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวของคนทั้งในประเทศและต่างประเทศ จะสังเกตจากการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวชาวไทยข้อมูลที่สำคัญที่สุดคือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยการ ไหว้พระ 9 วัด การปฏิบัติธรรมฝึกสมาธิ การเรียนรู้ประเพณีเก่าๆ ศิลปะที่สวยงามล้วนอยู่ที่วัด กล่าวได้ว่า วัดเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมที่สำคัญมากมีข้อคิดและแนวทางปฏิบัติเป็นอย่างดีเช่น วัฒนธรรมทางด้านวัดภูมิรูปร่างที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ เช่น วัด ศิลปะ ภาพพระพุทธรูปที่เป็นพระคู่บ้าน คู่เมือง ตลอดถึงสถานศึกษา เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ ตลอดจนผลิตผลทางศิลปกรรมของมนุษย์และสิ่งที่ไม่รูปร่าง เช่น ภาษา คติธรรม สัญลักษณ์ ในการติดต่อสื่อความหมาย พิธีแต่งงาน พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีศพ มักจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ตลอดจนพิธีแต่งกายและการรับประทานอาหาร โดยเฉพาะข้อคิดที่เกิดจากความเชื่อ ความเข้าใจ และอุดมการณ์ต่างๆ ตลอดจนทัศนคติ การยอมรับว่าสิ่งใดถูกหรือผิด อะไรที่เป็นมาตรฐาน (Norms) ในการตัดสินใจหรือเป็นเครื่องวัด เช่น ความเชื่อในเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ซึ่งในบทความนี้จะได้นำเสนอองค์ความรู้ที่เป็นแนวทางพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมที่ดังมาดังนี้

ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือการดำเนินชีวิตในสังคมให้สงบเรียบร้อยและมีความสุขเพราะความเจริญงอกงามในชีวิตต้องอาศัยพื้นฐานวัฒนธรรมทั้งด้านจิตใจและด้านวัตถุที่อยู่อาศัยเครื่องนุ่งห่ม อาหารที่แตกต่างกันไปของแต่ละประเทศ ด้วยเหตุนี้ มนุษยชาติต้องมีวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตที่ดังมา

วัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญงอกงาม ซึ่งเป็นผลจากระบบความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ จำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ จิตใจ สังคม และวัตถุ มีการสั่งสมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง จนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดผลดีกรรมและผลดีผลทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อันควรค่าแก่การวิจัย อนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด เสริมสร้างเอตทัคคะ และแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างดุลยภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีสุข สันติสุข และอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2535) วัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสั่งสมสร้างสรรค์ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมาในสังคมนั้นๆ หรือกล่าวสั้นๆ ได้ว่า วัฒนธรรมคือ ประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ที่สังคมนั้นมีอยู่ หรือเนื้อตัวทั้งหมดของสังคมนั่นเอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2532) มีลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงามความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และ ศีลธรรมอันดีของประชาชน ทางวิทยาการ หรือในอีกความหมายหนึ่งหมายถึงพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใจอยู่ในหมู่ของตน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2532) ซึ่งวัฒนธรรมในสังคมปัจจุบันนี้ก่อให้เกิดปัญหาทางวัฒนธรรมมากมายเมื่อ วัฒนธรรมทางวัตถุเจริญขึ้น แต่วัฒนธรรมทางจิตใจเสื่อมลง ค่านิยมของคนไทยเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม คนส่วนใหญ่ถือว่าเงินเป็นวัตถุสำคัญที่ทำให้ได้มาซึ่งอำนาจ ตำแหน่ง ความมีหน้ามีตา และความเคารพ เป็นต้น ดังนั้น คนมีเงินมีฐานะจึงได้รับการยกย่องจากสังคมซึ่งนิยมวัตถุ สังคมเต็มไปด้วยคนเห็นแก่ตัวมากขึ้น ต่างคนต่างหาผลประโยชน์เกิดความขัดแย้งกัน เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดแหล่งอบายมุขอยู่ทั่วไปทุกแห่ง เกิดปัญหาการลักขโมย ทูจริต ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมทางวัตถุมีมากขึ้นยิ่งทำให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมามากมาย เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหา ยาเสพติด ปัญหาคนว่างงาน ปัญหาแหล่งสลัม ปัญหาโสเภณี ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาคนชนบทไหลสู่ตัว

เมือง ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เกิดจากวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตของสังคมไทย ซึ่งในอดีตนั้นคนไทยเป็นคนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ช่วยเหลือกันยามตกทุกข์ได้ยาก ความสัมพันธ์ของพ่อแม่ลูกในครอบครัว ครูกับศิษย์ สามัคคีภรรยา เพื่อนกับเพื่อน หรือนายจ้างกับลูกจ้าง และระหว่างสมณะกับประชาชน (ทิพย์สุดา นัยทรัพย์, 2535) วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมเป็นแบบแผนการประพฤติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกันวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับธรรมชาติวัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิดวิธีการโครงสร้างทางสังคมสถาบันตลอดจนแบบแผนและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2544)

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีความหมายสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมอย่างเป็นแบบแผนที่ช่วยให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีความสุขระหว่างคนกับคน สังคมกับสังคม ชุมชนกับชุมชน ดังนั้นวัฒนธรรมมีความหมาย 2 แนวทางคือ 1) ความเจริญงอกงามด้านจิตใจ โดยอาศัยคุณธรรมที่ดีงาม 2) ความเจริญด้านวัตถุด้วยการรักษาความดีงามเรื่องการแต่งกาย มารยาททางสังคม การรับประทานอาหาร การเคารพซึ่งกันและกัน ซึ่งชี้ชัดว่าวัฒนธรรมเป็นฐานการดำเนินชีวิต จึงมีคิดที่แตกต่างกันของสังคม ชุมชน และประเทศชาติแต่มีเป้าหมายตรงกันคือ การมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

องค์ประกอบของวัฒนธรรม

องค์ประกอบของวัฒนธรรมที่สำคัญในสังคมไทยนั้นมี 4 ประการ ได้แก่

1. องค์วัตถุ (Instrumental and Symbolic Objects) คือวัฒนธรรมทางด้านวัตถุมีรูปร่างที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ เช่น วัด โรงเรียน ถนน เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ ตลอดจนผลผลิตทางศิลปกรรมของมนุษย์และสิ่งที่ไม่รูปร่าง เช่น ภาษา สัญลักษณ์ ในการติดต่อสื่อความหมาย

2. องค์การ (Association or Organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดระเบียบหรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ มีวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินงานไว้เป็นที่แน่นอน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมซับซ้อน (Complex Society) เช่น สหพันธกรรมกร ลูกเสือ สภากาชาด วัด องค์การสหประชาชาติ (เป็นองค์การที่ใหญ่ที่สุด) จนถึงครอบครัว (เป็นองค์การที่เล็กที่สุดและใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด) โดยทั่วไปบุคคลมารวมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์

3. องค์พิธีกรรม (Usage) หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปและแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีศพ มักจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ตลอดจนพิธีแต่งกายและการรับประทานอาหาร

4. องค์คติ (Concept) หมายถึง ความเชื่อ ความคิด ความเข้าใจ และอุดมการณ์ต่างๆ ตลอดจนทัศนคติ การยอมรับว่าสิ่งใดถูกหรือผิด สมควรหรือไม่ ซึ่งแล้วแต่ว่ากลุ่มใดจะใช้อะไรเป็นมาตรฐาน (Norms) ในการตัดสินใจหรือเป็นเครื่องวัด เช่น ความเชื่อในเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (สุพัตรา สุภาพ, 2542)

วิธาน สุชีวงศ์ และสนธิ บางยี่ขัน (2533) เห็นว่าองค์ประกอบของวัฒนธรรมมี 3 ประการ ดังนี้

1. ความคิด (Ideas) หรือวัฒนธรรมทางความคิด (คตินิยม) ได้แก่ความเชื่อต่างๆ ซึ่งแสดงออกในทางศาสนารรณคดีสุภาชิตหรือคติชาวบ้านเป็นต้นจะเห็นได้จากคนไทยนิยมนับถือศาสนาที่สอนเรื่องโลกนี้และโลกหน้าและมุ่งจุดหมายสูงสุดของศาสนานั้นโดยเฉพาะคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาเมื่อทำบุญก็ตั้งปณิธานว่า “นิพพาน ปจฺจโย โหตุ ขอให้การทำบุญนี้เป็นปัจจัยแห่งพระนิพพาน” อาศัยศาสนาเป็นหลัก

ดังกล่าวนี้ วรรณคดีสุภาพและคติชาวบ้านของไทยจึงมักจะอิงหลักธรรมอยู่เสมอวรรณคดีมักจะสอดคล้องกับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนาคือทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วหรือกรรมสนองกรรม

2. ปทัสถาน (Norms) วัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี (เนติธรรมและสหธรรม) ซึ่งแสดงออกมาเป็นวิถีประชา (falkways) จารีต (mores) กฎหมายระเบียบข้อบังคับกฎกติกาซึ่งก็อิงหลักศาสนาเช่นการลงโทษตามกฎหมายอาญาโบราณมักจะอิงตำราที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเช่นการลงโทษของพระเจ้าแผ่นดินโบราณการลงโทษในนรกเป็นต้น ต่อมาจึงมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับกฎหมายของอารยประเทศส่วนวิถีประชาและจารีตก็ดำเนินตามแนวศาสนาเป็นพื้นประเพณีของสังคมต่างๆ เช่น การทำขวัญเด็ก การบรรพชาอุปสมบท การแต่งงาน การปลูกบ้านทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ล้วนแต่อิงพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

3. วัตถุ (Material) หรือวัฒนธรรมทางวัตถุ (วัตถุธรรม) ซึ่งแสดงออกมาเป็นผลิตรกรรมประดิษฐ์กรรมและสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมโบราณล้วนแต่เกี่ยวกับศาสนาเช่นการหล่อพระพุทธรูป การสร้างโบสถ์วิหาร และเจดีย์ ต่อมาจึงได้ขยายวงกว้างออกไปถึงการสร้างปราสาทราชวังการสร้าง อนุสาวรีย์ การสร้างบ้านทรงไทยเป็นต้น ซึ่งต้องการให้เหมือนกับวิมานหรือปราสาทของเทวดาที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนา

ณรงค์ เส็งประชา (2539) กล่าวว่า วัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. คติธรรม (Moral) คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจและได้มาจากศาสนา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยันหมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี

2. เนติธรรม (Legal) คือ วัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามี ความสำคัญพอๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

3. สหธรรม (Social) คือ วัฒนธรรมสังคม รวมทั้งมารยาทต่างๆ ที่จะติดต่อเกี่ยวสังคม เช่น มารยาทในการรับประทานอาหาร มารยาทในการติดต่อกับบุคคลต่างๆ ในสังคม

4. วัตถุธรรม (Material) คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค บ้านเรือนอาคารสิ่งก่อสร้างต่างๆ สะพาน ถนน รถยนต์ เครื่องคอมพิวเตอร์

จากเนื้อหาข้างต้น สรุปได้ว่า องค์ประกอบหลักของวัฒนธรรม 4 ประการ ได้แก่

1. องค์ประกอบทางวัตถุ (Material Culture) หมายถึง สิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่จับต้องได้ เช่น สถาปัตยกรรม เครื่องมือ เครื่องใช้ และสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น ภาษา สัญลักษณ์ ซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตและความเชื่อของคนในสังคม

2. องค์ประกอบทางสังคม (Social Culture) หมายถึง องค์กร สถาบัน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม รวมถึงบทบาทและหน้าที่ของบุคคลในสังคมนั้นๆ

3. องค์ประกอบทางพฤติกรรม (Behavioral Culture) หมายถึง พฤติกรรม กิริยา มารยาท และขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาในสังคม ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

4. องค์ประกอบทางความคิด (Ideational Culture) หมายถึง ความเชื่อ ความคิด เหตุผล และอุดมการณ์ของคนในสังคม รวมถึงค่านิยมและจริยธรรมที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

วัดเป็นแหล่งกำเนิดของวัฒนธรรมที่งดงามในสังคมไทย

เมื่อย้อนศึกษาในประวัติศาสตร์ไทยจะพบว่า พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งการฝึกหัดปฏิบัติให้ชีวิตดีงามของประชาชนโดยประชาชนไป วัดเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติธรรมเรียนศาสตร์ต่างๆได้เป็นอย่างดี

นี่คือแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมที่แท้จริง ดังที่ อิศักดิ์ อัครบวร (2555) ได้กล่าวไว้ในหนังสือวัฒนธรรมไทยว่ามีมา และความสำคัญดังนี้

1. วัฒนธรรมเกิดจากการเรียนรู้ วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติหรือไม่ใช่สัญชาตญาณ แต่เป็นผลรวมของความคิดของมนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แล้วรู้จักนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต นอกจากการเรียนรู้จากธรรมชาติแล้ว มนุษย์ยังเรียนรู้วัฒนธรรมจากสังคมตนเอง จากครอบครัว เพื่อนฝูงและสถาบันทางสังคมอื่นๆ การเรียนรู้ทั้งหลายเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์สร้างสรรค์วัฒนธรรมขึ้น

2. วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อไปไม่มีสิ้นสุด เป็นสมบัติส่วนรวม ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชนร่วมกัน ทั้งนี้เพราะมนุษย์รู้จักจดจำและศึกษาอดีต สามารถนำอดีตมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังได้ นอกจากนี้ มนุษย์ยังสามารถใช้ภาษา ทั้งภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดประสบการณ์ต่อกัน ทำให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นมรดกสู่คนรุ่นต่อไป

3. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สังคมต้องยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน เป็นสิ่งที่ทำให้สังคมนั้นๆ อยู่ร่วมกันได้ การกำหนดกฎเกณฑ์ การสร้างระเบียบปฏิบัติต่างๆ ก็เพื่อการดำรงอยู่ของสังคมนั้นๆ ฉะนั้น สมาชิกทุกคนจึงต้องยึดถือและปฏิบัติตามแบบฉบับของสังคมของตน

4. วัฒนธรรมเป็นความพึงพอใจของมนุษยชาติ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เลือกที่จะปฏิบัติหรือประพฤติ เช่น การบริโภค การแต่งกาย และการสร้างที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม

5. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บูรณาการและปรับได้ มนุษย์สามารถปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของสังคมที่ตนไปเกี่ยวข้องและสามารถปรับวัฒนธรรมจากภายนอกให้เหมาะสมกับสังคมของตนได้ นอกจากนี้ วัฒนธรรมยังเป็นบูรณาการของมนุษยชาติโดยส่วนรวม การหยิบบีม การชิมชั๊บ และการหล่อหลอมวัฒนธรรม วัฒนธรรมระหว่างท้องถิ่นหรือเผ่าพันธุ์ก็เป็นธรรมชาติที่เกิดจากความต้องการของมนุษย์ด้วยเช่นกัน

6. วัฒนธรรมสิ้นสุดหรือตายได้ มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นเพื่อความผาสุกของมนุษย์เอง ฉะนั้นวัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ได้ตราบเท่าที่มนุษย์หรือสังคมต้องการ วัฒนธรรมที่มนุษย์หรือสังคมไม่ต้องการเป็นวัฒนธรรมที่พบจุดจบเรียกว่า วัฒนธรรมตาย (Dead culture)

จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายของคน สังคม ชุมชน และประเทศชาติและวัดในพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีที่ดีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและจะพัฒนาเดินหน้าไปอย่างไรไม่มีที่สิ้นสุด

กล่าวโดยสรุปได้ว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมซึ่งได้สืบทอดต่อมายังชนรุ่นหลัง วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องหล่อหุ้มสังคมทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีสังคม บทบาทหน้าที่ของวัฒนธรรมที่พึงมีต่อสังคมพอสรุปได้ ดังนี้ 1) เป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน เช่น รูปแบบของครอบครัวว่า ชายจะมีภรรยาได้กี่คนหรือ หญิงจะมีสามีได้กี่คน เป็นต้น 2) เป็นตัวกำหนดบทบาทความสัมพันธ์ของมนุษย์ เช่นในสังคมไทยผู้ชายจะบวชเรียนเมื่อมีอายุครบ 20 ปี หรือการที่เด็กต้องแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่หรือผู้มีอายุมากกว่า เป็นต้น 3) ทำหน้าที่ควบคุมสังคม เช่น การมีประเพณีต่างๆ ให้ประพฤติปฏิบัติผู้ที่ฝ่าฝืนจะได้รับการดำเนินจากสังคม เช่น การกระทำของหญิงที่หนีตามผู้ชายโดยไม่มีการขออนุญาตประเพณีนั้น เป็นการสมควรที่จะได้รับการดำเนินจากสังคมเพื่อนบ้าน อาจจะไม่คบค้าสมาคมด้วย ฯลฯ เป็นต้น 4) ทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายสัญลักษณ์ที่แสดงว่าสังคมหนึ่งแตกต่างไปจากอีกสังคมหนึ่ง เช่น สังคมไทยทักทายด้วยการไหว้ สังคมอิเบตทักทายด้วยการแลบลิ้น สังคมตะวันตกทักทายด้วย

การจับมือ เป็นต้น 5) ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เกิดเป็นปีกแผ่นความจงรักภักดีและ
อุทิศตนให้แก่สังคม ทำให้สังคมอยู่รอด 6) วัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและหล่อหลอมบุคลิกภาพ
ของสังคมให้กับสมาชิก 7) ทำให้สมาชิกแต่ละคนและแต่ละสังคมได้ตระหนักถึงความหมายและวัตถุประสงค์
ของการมีชีวิตของชน เช่น สังคมไทยพุทธเชื่อว่าเกิดมาแล้วต้องชดใช้กรรม ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับชีวิต
ของคน เขาก็เชื่อว่าเป็นเรื่องของกฎแห่งกรรม 8) สร้างหรือจัดรูปแบบความประพฤติและการปฏิบัติร่วมกัน
โดยบุคคลไม่จำเป็นต้องคิดหาวิธีประพฤติปฏิบัติโดยไม่จำเป็นรูปแบบความประพฤติที่สังคมเคยกระทำอย่างไร
หน้าที่ของสมาชิกในสังคมก็คือการปฏิบัติตาม (Siam Tradition, 2556) เมื่อเป็นอย่างนี้ วัดจึงถือเป็นต้นแบบ
ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ในประเทศชาติ จึงมีคำถามว่า วัดมีแนวทางการพัฒนาวัดอย่างไรให้
วัฒนธรรมคงอยู่ในใจของอนุชนรุ่นหลังสืบต่อไป

แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม

วัดชาวพุทธต้องตระหนักให้ประชาชนได้เข้าร่วมกิจกรรมที่ทางวัดเตรียมอนุกรักรักประเพณีทำบุญใน
วันสำคัญทางพุทธศาสนามีรากฐานมาจากความเชื่อในศาสนา กิจกรรมที่สำคัญที่ทางวัดต้องจัดให้เป็นประเพณี
วัฒนธรรม ตามวันสำคัญทางศาสนาเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าวัด ฟังธรรม ทำบุญ รักษาศีล เป็นต้น
โดยมีแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมไทย ดังนี้ 1) พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้กว่า 2567 ปี
ก็เพราะบริษัท 4 ได้พากันสนทนาธรรม แสดงธรรม ฟังธรรม และแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม
ซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง 2) กิจกรรมหลักของวันธรรมสวนะ คือ การได้ฟังธรรมจากพระธรรมกถึกผู้ทรง
ความรู้ในพระไตรปิฎก การฟังเป็นสิ่งที่สำคัญมาก จึงได้ถูกกล่าวถึงไว้ในหัวข้อธรรมและในเหตุการณ์ต่างๆ
หลายแห่ง เช่น ในพุทธกิจ 5 ประการ บุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ มงคล 38 ประการ เช่น การสนทนาธรรมตาม
กาล เป็นต้น 3) วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นวันที่พุทธศาสนิกชนจะมาประชุมพร้อมกันที่วัด เพื่อฟังพระ
ธรรมเทศนาทำให้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่ตนยังไม่เข้าใจ และเข้าใจมากยิ่งขึ้นในสิ่งที่เข้าใจอยู่แล้ว 4) เป็นโอกาส
ที่พุทธศาสนิกชนจะได้บำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ คือ ให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา 5) พระสงฆ์ใน
วัดทั่วประเทศต้องตระหนักถึงการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพื่อเปิดโอกาสให้ชาวพุทธได้เข้าวัด
เรียนรู้ประเพณี วัฒนธรรมที่ดีงาม 6) พระสงฆ์ต้องเรียนรู้การประชาสัมพันธ์กิจกรรมในวันสำคัญทาง
พระพุทธศาสนาผ่านทางสื่อสมัยใหม่ให้ประชาชนเข้าถึงงานนั้นได้ และพระสงฆ์ต้องเรียนรู้การเทศน์ การสอน
การจัดกิจกรรมให้เกิดศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนอย่างมั่นคงในการปฏิบัติตามแนวทางคำสอนของ
พระพุทธศาสนา

สรุปแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญของวัดในการเป็น
ศูนย์กลางการเรียนรู้และอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา
แนวคิดหลักๆ ที่สะท้อนออกมาจากเนื้อหา ได้แก่

1. วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรม

การฟังธรรม: การจัดกิจกรรมฟังธรรมเทศนาเป็นกิจกรรมหลักที่วัดควรส่งเสริม เพื่อให้
พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาและเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

การปฏิบัติธรรม: การส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติธรรม เช่น การรักษาศีล การทำสมาธิ เป็น
การนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

การอนุรักษ์ประเพณี: วัดควรจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมไทยที่เกี่ยวข้อง
กับพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

2. บทบาทของพระสงฆ์

การเป็นผู้นำทางธรรม: พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดพระธรรมคำสอนให้แก่พุทธศาสนิกชน

การพัฒนาทักษะ: พระสงฆ์ควรพัฒนาทักษะในการสื่อสาร การจัดกิจกรรม และการใช้สื่อสมัยใหม่ เพื่อให้สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การปรับตัวเข้ากับยุคสมัย: พระสงฆ์ควรปรับตัวเข้ากับยุคสมัย โดยนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

3. ความสำคัญของวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

การรวมตัวของชุมชน: วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นโอกาสที่พุทธศาสนิกชนจะได้มารวมตัวกันที่วัด เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีในชุมชน

การเสริมสร้างศรัทธา: การร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาช่วยเสริมสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชน

ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมสำหรับการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมของชุมชน: ควรเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของวัด เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของและความยั่งยืน

2. การใช้เทคโนโลยี: นำเทคโนโลยีมาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น การสร้างเว็บไซต์ของวัด การถ่ายทอดสดกิจกรรมทางออนไลน์

3. การพัฒนาหลักสูตร: จัดทำหลักสูตรการเรียนรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนในกลุ่มต่างๆ

4. การสร้างเครือข่าย: สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อสนับสนุนกิจกรรมของวัด

5. การประเมินผล: มีการประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับปรุงและพัฒนากิจกรรมต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมที่น่าเสนอนั้นเป็นแนวทางที่น่าสนใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง การทำเช่นนี้ไม่เพียงแต่ช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้คงอยู่สืบไป แต่ยังเป็นการสร้างสังคมที่สงบสุขและมีความสุขอีกด้วย

บทสรุป

วัฒนธรรมมีความซับซ้อนและเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด วัฒนธรรมไม่ได้เป็นเพียงแค่สิ่งของหรือพฤติกรรม แต่ยังรวมถึงความคิด ความเชื่อ และค่านิยมที่สั่งสมมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมอย่างมาก การศึกษาองค์ประกอบของวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง คือ ความหลากหลายของวัฒนธรรม วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มคนหรือแต่ละสังคมมีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่นๆ และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี โดยมีประโยชน์ของการศึกษาองค์ประกอบของวัฒนธรรม ได้แก่ 1) เข้าใจตนเองและสังคม ช่วยให้เราเข้าใจที่มาที่ไปของวัฒนธรรมของตนเองและสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดีขึ้น 2) ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม ช่วยให้เราเคารพและ

ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของผู้อื่น 3) พัฒนาวัฒนธรรมให้ดียิ่งขึ้น การศึกษาองค์ประกอบของวัฒนธรรมจะช่วยให้เราสามารถวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนของวัฒนธรรมของตนเอง และนำไปสู่การพัฒนาวัฒนธรรมให้ดียิ่งขึ้น

แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม 1) มีพระสงฆ์หรือวิทยากรที่มีความรู้ คอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ 2) ตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับชุมชน สังคม และประเทศชาติ 3) บูรณาการองค์ความรู้ ทั้งทางวัตถุ จิตใจ ความเชื่อ และคตินิยม 4) ส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ จัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เช่น การสอนภาษาบาลี สอนทำอาหารพื้นเมือง หรือจัดนิทรรศการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมีแนวทางในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ วัฒนธรรมไทยที่ครอบคลุมหลากหลายมิติ ได้แก่ 1) วัฒนธรรมในเชิงวัตถุที่พบในวัด (1) สถาปัตยกรรม วัด อุโบสถ (2) ศิลปะ พระพุทธรูป โรงเรียน (3) วัตถุประจำวัน เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ (4) ผลงานศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และ 2) วัฒนธรรมในเชิงนามธรรมที่สืบทอดผ่านวัด (1) ภาษาและสัญลักษณ์ ภาษาที่ใช้ในพิธีกรรม สัญลักษณ์ทางศาสนา (2) พิธีกรรม พิธีแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ศพ ซึ่งมีผูกโยงกับความเชื่อทางศาสนา (3) ค่านิยมและความเชื่อ ความเชื่อเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ค่านิยมในการดำเนินชีวิต (4) ทักษะคติ การยอมรับสิ่งที่ถูกผิด มาตรฐานในการตัดสินใจ ดังในภาพที่ 1

แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมไทย	
การพัฒนาวัฒนธรรมในเชิงวัตถุที่พบในวัด <ol style="list-style-type: none">สถาปัตยกรรม วัด อุโบสถศิลปะ พระพุทธรูป โรงเรียนวัตถุประจำวัน เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ผลงานศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม	การพัฒนาวัฒนธรรมในเชิงนามธรรมที่สืบทอดผ่านวัด <ol style="list-style-type: none">ภาษาและสัญลักษณ์ ภาษาที่ใช้ในพิธีกรรม สัญลักษณ์ทางศาสนาพิธีกรรม พิธีแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ศพ ซึ่งมีผูกโยงกับความเชื่อทางศาสนาค่านิยมและความเชื่อ ความเชื่อเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ค่านิยมในการดำเนินชีวิตทักษะคติ การยอมรับสิ่งที่ถูกผิด มาตรฐานในการตัดสินใจ

ภาพที่ 1 องค์ความรู้การศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2532). **วัฒนธรรมกับการเสริมสร้างสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2535). **ความหมายและขอบข่ายงานวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2539). **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: พื้ทักษ์อักษร.
- ทิพย์สุดา นัยทรัพย์. (2535). **ภาษากับวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาสนากรมการศาสนา.
- ธีรศักดิ์ อัครบวร. (2555). **วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิธาน สุชีวงศ์ และสนธิ์ บางยี่ขัน. (2533). **ปรัชญาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2544). **คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

สุพัตรา สุภาพ. (2542). **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

Siam Tradition. (2 5 5 6). **หน้าทึ่ของวัฒนธรรม . แหฬ่งที่ มา**
https://traditionofthailand.blogspot.com/2013/06/blog-post_22.html สึบเมือ 10 ส.ค. 2566.